

imperio, consilio et magnanimitate., Dei O. M. auxilio et praesidio admirabili, admirabiliter et fortiter asserti, Hypotyposis vera et cum re gesta consentiens, Epico carmine expressa et in florentissimae Academiae Rostochiensis Lyceo publice pronunciata, a Martino Braschio Professore Logices publico.

Rostochii Excudebat Stephanus Myliander Anno MDC.

A könyvet Rhedern bárónak ajánlja a szerző, és a hírnév Chytreus Dávid, 1600. febr. 16-án kelt, előszóval vezeti be.

LUPUJ VAJDÁRÓL ISMERETLEN XVII. SZ. MAGYAR ÉNEK. (178. sz.)

Közli: **Koncz József.**

Az »Erdélyi Múzeum-Egylet« régi magyar nyomtatványainak több unicuma között van a »Lupuj Vajdáról való ének« is Köröspataki B. János, mező-csávási ¹⁾ paptól, nyomtatott 1655-ben, Szabó Károly meghatározása szerint, Lőcsén, 4r. egy iv = 4 levél.

Ugyánezen szerzőtől van még egy más verses csonka mű a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában: »Az havasalföldi hartzrol való historia« cím alatt. Hely nélkül, 1656. 8r. egy iv = 8 levél, melyből csak az első és utolsó levél, továbbá az A₁ és A₅ jeggyel jelölt levelek találtattak, egy 17. században nyomtatott könyv táblájában; a többi: 2, 3, 6 és 7 levelek hiányzanak. Szabó Károly felvette mindkettőt »Régi Magyar könyvtárába« 902. és 917. szám alatt. Az elsőt ismertette Mátray Ernő a »Reform« 1870. november 18. sz. és ujjabban a »Figyelő« 1876-ki folyamában, 296—300 lap. A másik ismertette volt a »Magyar Könyvszemlében«, I. folyam, 1876. 319—320 lap.

A harmadik ily tárgyú, szintén csonka munkát én találtam tisztelendő Holló Tamás, szamosujvári Szent-Ferenczrendi zárda-főnök könyvtárában, egy mult századi könyvtáblában, s itt kívánom ezuttal megismertetni.

¹⁾ Falu Erdélyben, Maros-Vásárhely mellett

A munka mindössze hét negyedréti csonka levélből áll. Töredék. Czímlapja nincsen, a levelekről a lapszám és a betűjelzés hiányzik, s így megnem határozhatjuk, hogy eredetileg hány levélből állhatott. Szerzőjét sem ismerjük. Csak azt tudjuk, hogy az eddigiektől eltérő és ekkorig ismeretlen kiadás. Tárnya ugyanaz, ami az erdélyi Muzeum példányáé — Lupuj Vajda; alakja is ugyanaz, negyedréti; versneme szintén — terjedelme azonban jóval nagyobb. — Az erdélyi Muzeum példánya négy levél, ez hét; pedig hiányzik mind eleje, mind vége s kitudja közben-közben még mennyi, mert sem lapszám, sem ivszám, jelző betű nincs egyik levelen is, a könyvkötő leszabdalta azokat, midőn könyvtáblának felhasználta.

Ami a kiadások belértéket illeti, e tekintetben az Erdélyi Muzeum példánya és az új lelet érdemelnek inkább összehasonlítást. Az erdélyi Muzeumé költőibb, balladai hang, erőteljes nyelv, itt-ott jeles technica és szép festés. Csak pár helyt predikátoroskodik és ismétel. Az új lelet nyelvezete jobb, igazi népies nyelv, tele példabeszédekkel, erőteljes fordulatokkal, épica leírásokkal. Előadása nem oly lüktető, mint amazé, de festőibb; a balladai szaggatottságot, drámai kitöréseket nem ismeri, nem bírja, hanem a nyugodt törekvést ezéjja felé épicaibb hangon festi.

A töredékben tárgyalt esemény röviden összefoglalva a következő: Lupuj moldvai Vajdának nem tetszett, hogy II. Rákóczi György, erdélyi fejedelem, segélyt küldött János Kázmér lengyel királynak a tőle elszakadni akaró Chemjelniczkiel¹⁾ folytatott háboruban. Azért, mint különben is cselszövő ember, Rákóczi ellen működött s ellene szövetezett a magyarországi jezsuitákkal. Midőn tehát a Lupujtól sanyargatott, fosztogatott oláhországi Bojárok Rákóczihoz folyamodtak segélyért, a híres dicsvágyó ifjú fejedelem örömmel ragadta meg az alkalmat s Györgyi Stephánnal — Lupuj cancellárjával — egyetértve 1653. év tavaszán serget küld Moldvába, Borost az első csapattal s nehány hordó borral, utána Kemény Jánost pár ezer emberrel. Lupuj észreveszi a csejt, vejéhez, Timushoz fut segélyért. Ez alatt Kemény J. Lupuj helyett moldvai Vajdának teszi Stephánt.

¹⁾ Chemjelniczki a kozákok hetmánya Lupujnak apatársá, minthogy fia Timus a Lupuj leányát vette feleségül.

Lupuj három hét múlva visszatér Timussal s kozák segély sereggel megverik Borost Foktánynál, Keményt Koprinkánál és kiüzik Moldvából. Azután Oláhországba nyomulnak, rabolnak, pusztítanak míg Máthé, oláhországi Vajda, ki nem kergeti.

Ezalatt Rákóczi is nagyobb serget gyűjt s a lengyel királytól is segítettve, ugyanazon év őszén benyomul Moldvába, Stéphánnal egyesül, Lupujt megveri, ki Ukrániába fut, családját, nejét, fiát Constantint, leányát és vejét Timust s roppant kincsét Szucsávéban hagyván a kozákok védelme alatt.

Az egyesült erdélyi, lengyel és oláh seregek több héten át ostromolják Szucsávéát, míg végre a kozákok — miután hetmánjok, Timus is az ostrom alatt elesett — feladják a várat. Így a várral együtt Lupuj családja és kincse is Rákóczi kezébe esett. Lupujt a segélyére jött tatárok lánczba verték és Konstantinápolyba küldötték s helyébe moldvai Vajdának Stéphánt tette Rákóczi.

Még csak azt jegyzem meg, hogy Szabó Károly a csonka töredéket nem tartja Kőröspataki János munkájának; valamint azt sem ismeri el, hogy Lőcsén nyomatott volna. Én összehasonlítottam Kolozsi Török István: »Az asszonyi nemnek nemességéről irt rythmusok« című művével, mely 1655. Lőcsén nyomatott és a betűket ugyan azoknak találtam. A töredéket tehát lőcsei, XVII. sz. nyomtatványnak tartom. ¹⁾

Végre megjegyzem, hogy Holló Tamás, szamosujvári zárdafőnök ur, ezen töredéket nekem ajándékozta s az most a m.-vásárhelyi református főtanoda tulajdona. Ezen kívül a kifejtett levelekből összeállítottam a Nemzeti Muzzeum számára még négy csonka levelet, hol most ezen töredéknek második csonka példánya létezik. E két csonka töredék~~ek~~en kívül más példányt ezen kiadásból nem ismerek:

A töredék szövege, betűszerinti hűséggelk özölve a következő: 2.

(Kész)ülettél az Ojtozon

Bément köves viz zugáson

Igen nagy bátorságoson

Viselvén magát okoson

¹⁾ Czikkiró urnak véleményet tiszteljük, de a magunkét egyelőre még függőben tartjuk. Szerk.

Azt nagy bátron kiáltotta,
 Nem jó ki m^(ost)_(ár) é)рте kardgja
 Gondolkodott eő magában,
 Hogy más Vajda Molduvában,
 Könyve hullott szakálában,
 Mely sokszor volt a czávában.¹⁾
 El készítette hadait,
 Megh terheltette lovait,
 Megh kenette szekereit
 Fel rakatta sok szép
 Elindult nagy kedvetle ~~ellen~~
 Utat fogott vé ~~ellen~~ *ellen*
 Czapták L^ő
 Viszva ne
 . . . Volt az poszto ruha,
 Talpigh alá ért az hossza,
 Scárlát és Gránát az jova,
 Ezüst és arany az gombja.
Sok Szép selyem matériák
 . . . & modra szabot szoknyák
 Hozattak, s drágán árulják
 De igen olezon kívánnyák.
az Gó nosz futoval ki fut
 Egy arányu lészen *az ut,*
Iz en sok Boér megh pült *Liszt*
Az ki Lupul melle fordult.
 . . . k egynéhány lo(vok)ot
 . . olgólhatra . hasznosokat
Id ni s szaladni valokot.
 Hordozzák az Magyarokot.
 . . nak fáratsága,
Na m lött akkoron hójába
Mi . koron kénczes ladába
 (Kö)nyökigh nyultak tallérba

¹⁾ A muzcumében: Ott Lupuj elfelejtette
 Hogy szakállát megfestette.

- ... béli gazdagságát
 (Sák)mányra hányatták javát
 (Szám)talan sok szép marháját
 Gy. isfeji s vészi az hasznát.
- ... el hiszi magát
 Tarcza előtte ez példát,
 ... szerenczén ... mivoltát
 ... ki nem tudja utollyat.
- Bolondság felfuvalkodni,
 Embernek magát elhinni,
 Ezért fog megszégyenülni,
 Másnak is példát tud adni.
- Le fordult gonosz szerencze
 Állhatatlan rossz kereke,
 Fellyel volt s-lenéz ... eje
 Csak alá vigyáz az földre.
- Hadai között az (le)gh job,
 Ki Neszter vizin legh'uszob,
 Elsőre nem néz az utolsb,
 Tudatlanul ... tanit az tudosb.
- Némellyik fej(sze) modgyára
 Uszott az Neszter nagyára
 Nem érhetett az partyára,
 Nagy félelem vitte arra.
- Nem nézték az víz hol küsseb,
 Vagy által menni lengéseb,
 Néki fogtak hol sebeseb,
 Nem gondolták hogy erősse(b).
- Lupul Vajda is eő maga,
 Hajon hogy által szalfada
 Jobbik lovára fordula,
 Kin Neszter parton nyargala.
- Megh maradt Társzekerivel
 Vagyon nagy ~~but~~ult lélekkel
 Népe el terjedett Szélyyel
 Kit tartott sok fizetéssel.
- Nem lehetet tehetsége,
 Mert az isten ő felsége.

- Volt mindenben reménsége,
 Holtában is segétsége.
 . . . k modra czatát adott
 Miglen ért harczoło napot,
 Tökélletlenül forgodott,
 Farkas modra olálkodott.
 . . . t lesre ve(z)ethetett,
 Ez világtól meghmentetett
 Azzal szerzet dítzi(ret)ett,
 Magának nagy tisztéséget.
 . . . arék harczołt hogy érte,
 Hadait ki sergeltette,
 Széllyel hogy megh tekintette,
 Diadalmasoknak vélte.
- (Máté) Vajda is ellenben
 Vagyon igaz reménségben.
 Vitézit hányván seregben
 Biztatván igaz ügyiben.
- (Bar kisebb az Máté hada
 Igen sokkal megh számlálva
 De nagyobb az bátorsága
 Mert isten állot pártokra.
- (Mind két fél seregh elkészült
 Egyik az másra szüvesült
 Harczolásra kételenült
 Lupul hadában vér megh hült.
- Ó maga is Máté Vajda,
 Lovat szivesen nyargallya
 Seregh előtt próbálgattya
 Biztattya népit, s-tanittya.
- Sergiben vagyon hintaja
 Melyben vagyon sok kécenz ra(kva).
 Vonsza hat Szekeres lova
 Vissza fordulni nem hadgya.
- Az Boérok tanáczolták,
 Hintoját (vi)szva fordiczák,
 Kécenzit (bel)ölle lerakják,
 Melyre reá nem hajthatták.

Máté három okot tót fel
 Egyik az hogy semmit nem (fél)?
 Második hogy Vajda migh él,
 Harmadik hogy bir kölczégg(el).
 Hogyha az dolog fordulna,
 Ne mondgyák volt szegény V(ajda),
 Holta után méltosága,
 Ne nyomassék bé az porba.
 Istennek irgalmassága,
 Fordult az Máté pártyára,
 Támadot Lupul hadára
 Rettenetes nagy/zápora.
 Úttették az sok dobokot
 Futatták az trombitákat,
 Az sok/seregh sipokot,
 Hogy megh indiczák harczoekot.
 Sere. ge az Magyarnek . . .
 Lengyelnek s az Oláságnak
 Sűrűsege az bodzának, . .
 Melyből kozákok aratnak.
 (Sánczba szorult /- marhájoknak
 Hordgyák czatázó lovoknak,
 Mert más élést nem kaphatnak
 a/ban is csak titkon lopnak.
 . . . Volt igen nagy vigyázás
 Éjjel és nappal strásalás,
 Ha kün kaphatta az puskás,
 Félben maratt az aratás.
 . . . paripájok szolgáltak,
 Minden napon kiczatáztak
 Bolond modra riaszkodtak
 Mellyel semmit nem használtak
 (A.2)bsba ki czaptanak
 (M)érészi az kozákoknak
 Hogy gyümölczöt kaphatnának
 (M)it kenyér helyin rágnának.
 (A.2. Ma)gyarok az Lengyel
 Egy néhány napon jo reggel,

//tn

/rend

Magokot jó reménsséggel,
~~Offse~~ vötték egy értelemmel.
 Az (Sáncz)okból ki szoritották
 Magyarok le vagdalták
 gyümölcsz árrát megh vonták
 Mivel nem nekik plántálták.
 Klastromokban bérejtettek
 Féltekben bé rekeszkedtek
 Onnan sebessen kilöttek
 Mellyel magoknak kárt töttek.
 Némelyet vettek ki tűzzel
 Némelyet nyuvado füstvel,
 Némelyet éles fegyverrel, / a
 Az vitézek serénységgel.
 Nemellyek Sötét pinczékben
 Mentenek rejték helyekben
 Szoros Sütő kemenczékben
 Szaladtak bé rettegésben.
 Onna* is mind ki hordották
 Egyenként mind leczapodták
 Ekképpen szaporitották / a
 Kozákokot az katonák.
 Az Magyar Generalisok,
 Kapitányok és Hadnagyok,
 Voltanak nyughatatlanok,
 Sokszor szakadot megh álmok.
 Az Magyar szivel forgodot
 Sáncz alá be nyargalózt
 Az Lengyel sem álmadozott
 Az Oláság czak sohajtott.
 Amaz kozák Hatmány Timus,
 Ki gonoszságban volt primus,
 Paráznságban intimus,
 De jámborságban ultimus.
 . . . ez valo Titulus
 Mi volt arról Articulus
 Vének több benne mint Virtus
 Vitéz volt ő de rusticus.

(Ki)czapot Sánczbol gyakorta
Parasztit mind ki nogatta.
Kételensége tartotta,
Mert előtte volt halála.

Magya hevert az sátorában
Vették ötet arányzoban
Ugytalálták az ágyában
Által ment az ágyékában.

A golyobis volt tizfontos
Pattantyusa tanolt s okos,
Megh találta valóságos,
Fizetésre méltóságos.

Azzal megh holt ő legottan
Nem fetrenget soká kénban,
Nem jó többször Molduvában,
Pusztittatni más Országban.

(El)vitték testit az Várban,
Nagy rejtékben és titokban,
Voltak nagy tanácskozásban,
Hirt ne vinni más táborban.

(D)e az éhségnek miatta
Sok Kozák Sánczát el hagyta,
Az dolgot mind ki mondotta,
Mely közöttök volt titokba.

Az Kozákságh megh félemllett
Hogy fő Hattmánnnyok elesett,
Nem tartnak jo reménséget
Elvinni az nyereséget.

/c Mikoron az fő el esik,
Az töb tagh véle buczuzik
Veszedelemtől irtozik
Egymás között nem nyughatik.

Főtől árad az darék viz,
Eggyen kezdetik el az tiz,
Testekben el lankadot iz.
Az emberekkel te nem birsz.

Sokat huzot vont éltiben,
Sok álnokságh volt sziviben,

Sok czalárdeczágh elméjiben,
 Sok hitetlenség testiben.
 Az melynek vérszi jutalmát,
 Nem szintén jó kívánságát
 Valamint viselte magát,
 Ugy fizetik meg munkáját.
 Ismét más Hatmányt választanak,
 Hellyiben czalárd Timusnak,
 Kit álnokul tanácsolnak,
 Mint szolgállyon az hadaknak.
 Sok dőgh esső vízben hevert.
 Az kozák abból italt mert,
 Hasának csinált rut czemert,
 Mely gyomrában büdös helyt vert.¹⁾

Megh. is. edet Lupul hada *Mind*
 Fogyatkozott bátorsága,
 Erdélyi vitéz katona,
 Azokat szívesen vágta
Mi. volt job ki szaladhatott
 Sok közöttök nem vont kardot,
 BOLHO patakán az árkot,
 Testvel töltötték mint gátot.
 Megh adták volna magokat,
 De nem találtak modot,
 Mert az Magyar úgy forgodott,
 Hogy nem adhattanak okot.
 Lupulnak vér atyafia,
 Mely volt főbbik Hatmánnya,
 Lovát valóban futtattya,
 Czak héjában korbáczollya.
 Egy Erdélyi tanolt vitéz,
 Ki őtett üzni igen kész
 Sziviben bátor s jó merész,
 Nem tudja mi légyen az félsz.

¹⁾ A muzeumében: Az kozákok dőggel laktak,
 Borzot, burjánt egybereknek
 Mert egyebet nem kaphattak.

Megh ragadta vitéz modra,
 Mint kis tyukfiat az héja,
 Visza örömmel hurezollya,
 Tudván hogy vagyon fő foglya.

Az mi nála volt elvonták,
 Az látott hallott katonák,
 Köntösitől buczuztatták,
Magyar modra tanították.

Vitték Stéphan' eleiben,
 Egy lábravalóban s ingben,
 Iszszonyu kételenségben
 Ültették kopott nyeregben.

Nem nézte Stéphan vétkei
 Rá adta egyik mentéjit
 Hogy bétakarja az testit,
 Nézte maga böczületit.

Két lábát lo hasa alatt,
 Által kötni paránczolat,
 Nagy szokatlan nyugodalmat.
 Ő nyomorusága szoktat.

Egy rosz ügető posta lon,
 Hozták ki őt az Ojtozon,
 Vaczorája volt komoron.
 Mégis nyelve szollott bátron.

KEGYELMES URUNK fogságban,
 Tártattya Szomos Uy Várban,
 Ninczen olyan szabadczágban,
 Mint madár az kalitkában.

Mely lába czizmákat viselt,
 Mostan nagy vasakot zerget,
 Melyben titkon el nem mehet,
 Mert van kőrülle őrizet.

Eleget főznek az konyhán,
 De észik igen szomorán
 Czetneki nadrágh az szárán
 Örömit bura fordítván.

F. m. o. t.

(Nem volt annyi kívánsága
 Mint az ételnek soksága,
 Kozákok sok prédálása
 Másnak használt koborlása.
 Megholt lovoknak helyyiben
 Kit el vesztettek éhségben
 Más lovat vettek ismétlen
 Kár hogy volt engedelemben.
 Azt is megh vötték nagyáron,
 Tiz forintost tiz arannyon,
 Sok ékes ezüst szerszámon,
 Csak ne járjon gyalog lábón.
 Lupul Vajdáné buskodik,
 Éjjel is ébren aluszik,
 Kozákoktól nem nyughatik,
 Holt lovoknak árrát kéri.
 Essős időn indultak el,
 Sánczokból nagy vigh örömmel,
 De voltak nagy félelemmel,
 Hogy járnak veszedelemmel.
 Nem volt sohais oly napjok,
 Sem peniglen éczakájok,
 Migh sánczban volt nyomorgások,
 Hogy édes lőtt volna álmok.
 Mikoron jobban szunyodtak,
 Éjjel akkor rájok csaptak,
 Koplalásban nem nyughattak,
 Veszedelmes kénban voltak.
 Jol meggondolták utokban tan
 Mint mennyenek Molduvában
 Mint vájják magokat sánczban
 Tudosbak mostan minnyájan.
 Bujdosik szégyennel Lupul,
 Az Neszter vizin sokkal tul,
 Kozákok kőzi nem fordul,
 Más nemzeczégh kőzi szorul.
 Tatár Hámhoz folyamodik,
 Holott rosz válasz adatik,

Ott nyavalyás megfogatik,
 Az mint köfünkben hallatik. / 2
 Vasat vertek az lábára,
 Küldték sötét palotára,
 Őrzött küldtek ajtajára,
 Ne járhasson szabadgyára.
 Szerencze kerekin alol,
 Vagyon, s nem hághat magától
 Megh pusztult minden javától,
 Mint páva fényes farkától.
 Az feleségit gondollya,
 Stéphan Vajda miként tartya,
 Ki azelőtt volt asszszonya,
 Mostan birtokában rabja.
 Ki mettek fia orrában,
 Ne léphessék Vajdaságban,
 Az attyának nyomdokában,
 Ne lehessen Molduvában.
 (Itt a töredék megszakad.)

ADALÉKOK

SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁHOZ.

Közli: Ráth György.

E folyóirat t. szerkesztőjének felszólítása következtében, saját gyűjteményemből itt közlöm azon régi magyar nyomtatványoknak ismertetését, melyek Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtárában« vagy egyáltalában felvéve nincsenek, avagy pedig csak csonka példány után hézagosan vannak leírva.

(179. sz.) Basel 1627.

Calepinus (Ambrosius). Dictionarium undecim lingvarum jam **septimo** accurata emendatione, atque infinitorum locorum augmentatione, collectis ex bonorum Autorum monumentis, certis et expressis syllabarum quantitatis notis, omniumque vocum significationibus, flosculis, loquendi formis, proverbialibus sententiis,